

վնեց յոգուտ վարժապետի, և պարտաւորեց հաշարաթմեքներ 650 ռուբլի վճարել նրան:

ՂԱՐԱԲԻԼԻԱՍՑԻՑ գրում են. չը նայելով, որ հունձըր այս տարի շատ լաւը էր. բայց սակաւին հացը չէ լեւանացել, որովհետեւ երկրագործները իրանց բերքը չեն վաճառում, այլ ամբարներում պահում են անկի թանց վաճառելու յուսով: Նոյն տեղից շորհակալութիւն են յայտնում պ. Փիրուսեանի մասին, որ շատ հոգ է տանում Ղարաբիլիսայում կարգ, կանոն և մաքրութիւն պահպանելու ճամբը:

ԱՐՏԱԳԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

«ՂՈՒՍԵՅ» ԼՐԱԿԻ ԲՂԱՎԱՑՈՒԹԻՒՆԸ

«ՂՈՒՍԵՅ»-ի մէջ կարգում ենք հետեւեալ թղթակցութիւնը ճապարկելով:

Տրապիզոնի երեսուն հազար բնակչների թիւը երկու օրվայ մէջ գրեթէ կրկնապատկեցաւ. թիւը բաց սարսափներից ապաւովող հայ կանանց, երեխաների և ծերերի խմբերը լցրին քաղաքը: Նրանք աւանդել էին իրանց եղբայրների մասնաւորապէս նարան գանին: Սոյնից ամիսներով տանգիված, արեւահայկերէն արտաքիններից սարսափած հայ կանայք և երեխաները մարդկային կմաղղի են նմանում Այստեամեայի ինքնապաշտպանութեան զգացմունքը և իւրաքանչիւր շրջանի մէջ հանդատանայու յոյժը քաջութիւն են տալիս թող արարածներին:

Աղբորդի գաղթականների պատմածների համեմատ հայ ապստամբների կատարում թիւնը չափ չունի, բայց թիւերի չարահործութիւնները և նրանց կատարած սարսափելի գործերը նրանց չափ չունեն: Դաշնակցներով յղի կանանց միջից կիսելը, ամբողջ բնակիչներին կենդանի այրելը, կոյս օրիորդներին բռնաբարելը սովորական երեւոյթներ են դարձել: Ասում են, որ հայ ապստամբները գէշերի և ուռտակի մեծ պակասութիւն ունեն, իսկ այդ հանգամանքը միջոց է տալիս Փիւլքիային ձնել ապստամբութիւնը, մինչև անգամ արեւմտ հեղեղների գնով, որոնց մէջ խնդրված թիւերը դիմադրող թիւն էլ պակաս չի լինի: Այս հանգամանքը շատ օգուտ է և Սամսոն-Ֆաշայի և նրա զորաբանի համար, որի թիւում բաւական շատ բաշխուղութիւններ խուսիք կան: Նա միջոց կունենայ բաւականացնել իր զօրքերին, որոնք քառաւուն ապստամբների թիւը քաջում ռոպիլ չեն տալիս:

Նոյն Սամսոն-Ֆաշայից են հանգագականութիւն և կայմականութիւն սուած հրահանների համեմատ բնակարաններից զրկված գաղթականները բաւական չարաբարել են Հայաստանի խորքերից ճապարկեց զարու ժամանակ: Իւրաքանչիւր գիւղի մօտ գաղթականների վրա յարձակվում էին զինուորական գաղթականները, որոնք զիւղական կարգապահ մեղքների իշխանութեան տակ են: Պատճառ բերելով որ հայերը գաղթելու հրահան չունենին, գաղթականները հայրից վարձաւորութիւն էին պահանջում: Այն իրապէս փող չունենալով, ողորմելի հայերը սեփական երեխաներին զերութեան էին տալիս, որպէս զի այդպիսի դոճերի դիմ կարողանան ապաստան յարձակող գաղաններից: Այդ գործերը կրկնվում էին անընդհատ մինչև Կիւմուքի մէջ քաղաքը, որ ճրպալի զանի վիլայեթի մէջն է գտնվում: Այդ քաղաքի մէջ բաւական շատ հարուստ յոյներ և հայեր են բնակվում, այնպէս որ տանգիված և ուժաւթաթի ճանապարհորդները այդտեղ կարողացան մի քանի շուկա բացել և ողբայ իրանց գոհած երեխաներին:

Հայերը և յոյները ինչ որ կարողացան տուն գաղթականներին փողից և հարուստից սկսված մինչև հացը և ոսնամանները:

Կիւմուքի մէջ քաղաքի մէջ մի փոքր հիւանդանոցայուց յետոյ գաղթականները ուղեւորվեցին Տրապիզոն, որտեղ նրանց մի նոր տարաբարդութիւն էր սպասում: Մի փոքր փող ձեռք բերելուց յետոյ 300 հոգուց բաղկացած մի խումբ, որի թիւում ընդամենը քսան ծերուի տղամարդիկ կային, մի լազիկ առաջատար ար նաւ վարձեց կովկասեան ափերի մօտ իջնելու համար: Առաջուց փող ստանալով, լազը հեռացաւ ափերից և ուղարկեց իր զինուորական ընկերին նաւի վրա նստողներին սակու համար, թէ նրանք բոլորն էլ ծովը կը նետվեն, եթէ իրանց բոլոր գոյքը չը տան: Կարելի է երեւակայել անպաշտպան կանանց և երեխաների դրութիւնը: Երեխաները և կանայք չորսմ: Ասում են, անունով ինչորում էին նաւատէր լազիկ խոշոջ նրանց, բայց լազը անողջը գտնվեցաւ և կրկնեց իր պաշտպանութիւնը բոլորին ծովը գցել, եթէ իր հրահանը չը կատարվի: Դրանից յետոյ զինուորական երեք լազերը սկսեցին փնտռել գաղթականների զոյքը և մի և նոյն ժամանակ անաւոր թարաքնայում էին մատուղհաս օրիորդների և երեխաների բոլոր հագուստները: Բոլորովին մերկացնելուց յետոյ, չարաբարդները մօտեցան անմարդաբան ծովազրին և հրահանեցին բոլորին ափ իջնել, ապաւնալով հակառակ դէպքում բոլորին կոտորել: Աղբորդի լիւրերին այդ անմարդաբան տեղը թողնելով և ուղարկելով ինչ չը դարձնելով նրանց տանջանքների և աղանջների վրա, չարաբարդները անհետացան դէպի ծովը: Միայն երեք օրից յետոյ ճրպագոնի մէջ տեղեկացան անաւոր թղթած երեք հարիւր հոգու մասին: Ահա այսպէս է հոգում Փիւլքիան ապահովել իր լայնների վիճակը: Հայաստանի մէջ վրանտորդութիւններ մտնելով:

Անուն թափառականներին սովից ազատելու համար ճրպագոնի երեստարգու թիւնը օգնող մասնաժողով կազմեց և բոլորի մասին պատրիարք Ներսէսին մանրամասն տեղեկութիւններ տուց: Պատրիարքը իսկոյն խնդրեց հեռագրով ոչինչ չը խնայել նորեկների օգնելու համար, որոնցից շատերը իւրեւրով լցրել են և Սամսոն-Ֆաշի և նոյն ժամանակ հայոց պատրիարքը ուղարկեց Բաթիկեան եպիսկոպոսին, նշանակելով նրան մասնաժողովի նախագահ և դրամ աղբորդ գաղթականներին բաժանելու համար: Արդե՛հեմ. գաղթականների լիւրը չափապէս մեծ է հազիւ թէ հայոց պատրիարքը կարող է նրանց պէտքերի համար բաւականացուցիւ միջոցներ գտնել, եթէ առաստաղ հարուստ հայերը չեն օգնի:

Մի քանի օր առաջ այստեղ էին երգուում անգլիական հիւպատոս Տրոպոր և Բեկկեր-Ֆաշայ, որոնք Կ. Պոլիս էին ուղեւորվում: Բեկկեր-Ֆաշայ մի հասարակ արկածանքի էր, որ այժմ թիւրքաց ծառայութեան մէջ է: Նա լոյս ցերեկով երկաթուղու վազում մէջ անապուռ էր մի լաւ ընտանիքին պատկանող օրիորդին և այդ պատճառով արտաքսված է անգլիական ծառայութեանից: Այժմ այդ բաղադրանքները իրանից մի ծարարապետ է ներկայացնում: Իր մտադրել է վրանտորդութիւնը թիւրքաց փողով պետական կազմակերպութիւնը: Առում և փքած, մեծօրը (հաստատեց) աչքին ճանապարհորդելով Հայաստանի մէջ, Բեկկեր-Ֆաշայ հեռաբարդութեամբ նայում էր գնացաններ սուղ գնեցիկ հայուհիներ վրա, որոնք նրան զօրեղ և մի և նոյն ժամանակ իրանց անասունի դրութիւնը լիւրեւանցներն ընդունակ մարդ էին հա-

մարում: Նրա ուղեկից հայ թարգմանիչը կովկասեան շատ պատկերներ է պատմում: Նրա ճանապարհորդութիւնը Հայաստանի մէջ, որտեղ Բեկկեր-Ֆաշայ տանջված հայերից առնում էր խնդրագիրներ մաքուր, սպիտակ ձեռնոցները հագած ձեռքերով: Կարելի է երեւակայել, թէ ինչ տեսակ հետախուզութիւն կարող էր անել այդպիսի դատարկ արձանները: Ահա հասարակ հաստատեցում են, որ եթէ Տրոպորը երգուրմից իր հետ չաւանդ Բեկկեր-Ֆաշային, նա պ. Գոշենին շատ աննպաստաւոր տեղեկութիւններ կը տար Հայաստանի մէջ վրանտորդութիւններ մտնելու մասին:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԴՈՐՈՐԵՐ

«Բէյութի» ընկերութեան Կ. Պոլսից հեռագրում են սեպտեմբերի 16-ից, որ անգլիական հիւպատոսը Ատին մէջ հեռագրեց Կ. Պոլսի անգլիական դեսպանատնին, որ թիւրքերը բնաջնջ արին հայոց 13 գիւղեր:

«ՂՈՒՍԵՅ» լրագրին գրում են Կ. Պոլսից, որ թիւրքաց կառավարութիւնը արագ և վճռողական ընթացք է տուել փաթեթ-Ասիայի գործերին ձնելով Նիքաթի ափերից: Կ. Պոլսի լրագրը հաստատեց, որ թիւրքերը կառավարութիւնը ուղարկում է հրահան հրամանի ետեւից արագ կոտորելու համար քրտաններին, որոնք թեւաւորվել են Վրոկվայի հարեւորութեան և Ներսէսի պաշտպանութեան: Նրա եւրոպական թիւրքականները սկսեցին տարածել Հայաստանի մէջ պատահած անցքերի նկարագիրները: Սպիտկ-Ֆաշայ հրահանից իր լրագրիներին զարմանք յայտնել այն ժամ տեղեկութիւնների մասին, որ տարածում են չարահամարելու սուլվանի ամենահաստատար լայնների մասին, որոնք ամենակարճ ժամանակամիջոցի մէջ կը տանան սուլվանի ողորմութիւնները Խոջը չը կայ: Իր թիւրքան իր գործը գիտակցաբար է կատարում: Նրա Սպիտկ-Ֆաշայ Հայաստանից եկած արարախի լրագրի հակառակ հաստատեցում էր Ներսէս պատրիարքին, իբր թէ պատահած զգաւորական անցքերը չափազանցաբար են, հայոց պատրիարքը բարկացած պատասխանեց. «Եթէ այդպէս է, ես ինչք կը թմբակում ժողովրդի մօտ և անձամբ կը սուղեմ նրա իսկական գրութիւնը: Սպիտկ-Ֆաշայ վախեցաւ Ներսէսի այդ համարակ մտքից, որ անհոգի է դիմել, որ հայոց պատրիարքը իր ասածը միշտ կատարում է: Միւս օրը «Վախիթ» լրագրին յայտնեց, որ հայոց պատրիարքը մտադիր է գնալ Հայաստան և հայ ապստամբները գրելու անցնել: Բայց այդ լրագրից Ներսէսի երկրորդ մարդ անուշանց, որ ցերեկ կամեալով և կրակ իսկ զոյգերը գրում են:

«Journal de St Pétersbourg» իր այսօրվայ քաղաքական տեսութեան մէջ ասում է հետեւեալը:

Նույն յայտնի է, անգլիական պարլամենտի վերջին նիստերից մէկի ժամանակը կառավարութեանը հարց առաջարկեցաւ: Հայաստանի մէջ արեւմտական լիզայի նման քիւրդական լիզա կազմվելու մասին, իսկ կառավարութիւնը պատասխանեց, որ դրա մասին իրան ոչինչ յայտնի չէ, բայց որ Կ. Պոլսի անգլիական դեսպանից կը պահանջի հարկաւոր տեղեկութիւնները: Դրանից յետոյ անգլիական պարլամենտը փակվեցաւ: Կ. Գոշենի պատասխանը միւսնաթիւթեան հարցին ա՛յցու մնաց: «L'Ozaman» լրագրի սեպտեմբերի 13-ին հրատարակած իր հաւանքի և կրակ իսկ կարելի է համարում վրանտորդայի անպաշտպանութիւնը, ասելով, որ անպաշտ-

պան դեսպանը լրագրի ունեցած տեղեկութիւններից աւելի շիշու տեղեկութիւններ չէր կարող ստանալ «Ozaman» լրագրի այդ տեղեկութիւնները: Ի հարկէ ըստառական են: Ահա ինչ է ասում Կ. Պոլսի լրագրի քիւրդական լիզայի մասին: «Մինչև այժմ մեզ ոչինչ յայտնի չէ քիւրդական լիզայի գոյութեան մասին այն ձեռքի ինչպէս արեւմտյան են և պատկեր: Մենք կարող ենք պնդել, որ այդ լիզան բոլորովին չը կայ: Ի հարկէ մենք խօսում ենք ներկայ լրագրի և ոչ թէ ապագայի մասին, որովհետեւ եթէ ապագայում կը կազմվի քիւրդական լիզա այրանականի նման, ո՛չ, ո՛չ, արեւմտական անհամեմատ ուժեղ և սպառնալի, նրա կազմվելու միակ պատճառը եւրոպական դիպլոմատիան կը լինի: Եթէ այսօր մեզ հարց առաջարկեին Քիւրդիստանի մասին, կարող էինք հաստատ ասել: Հաստատեց լինելով, որ մեր սասանները չեն հերքելի որ Քիւրդիստանի նշանաւոր բնակիչները չափազանց շփոթված են շայտը հարցից, որ գաղթեցնում է Ներսէսի վրանտորդութիւնների անունով: Եւ հէնց որ քիւրդերը կը տեսնեն, որ նրանց կանխում են Արեւելեան Վուլկանայի բնակիչները վիճակի են: Թարեւ, նրանք իսկոյն կը կազմեն իրանց լիզան: Եթէ մենք օգուտ քաղեցինք եւրոպական լիզաների դարձուածից և առեցինք թէ քիւրդերը ողջի կը կանգնեն, ինչպէս մի մարդ, մենք ճշմարտութեանց հետացած չէինք լինի: Քիւրդերի մի մասը թափառական կանգնել է վարձու, նրանց բնակարանները և կայքը իրանց ձիւների մէջ ընդն են: Առեւն նրանց ողջի կանգնեցնելու համար բաւական է հրահանել նրանց մի նստել:

Առեւն «Ozaman» լրագրի ասածի համեմատ Հայաստանի մէջ չը կայ քիւրդական լիզա, բայց նա մի վայրկեանի մէջ կը կազմվի, եթէ վրանտորդութիւնների անուշտի Ներսէսի կը բարձրացնի հայկական խնդիրը: Այդ նպատակին հասնելու համար բաւական է հրահանել քիւրդերին «ձի նստել»: Բայց ո՛վ էր տայ այդ հրահանը: Քիւրքաց լրագրի այդ հարցին պատասխան չէ տալիս, բայց Արեւմտայի օրինակը աչքի առաջ ունենալով, դժուար չէ իմանալ: Սուտոյ «Ozaman» հաստատեցում է, որ եթէ Քիւրդիստանի մէջ կազմվի էլ մի լիզա, նա քիւրդիստանի թշնամի նպատակներ չի ունենայ և աւելացնում է. «Իսկապէս մեր երկրի մէջ չէ կարելի մինչև անգամ մի մահմետական գտնել, որ քիւրդիստանի լիզան ինչպիսի ինչ կարելի է պատասխանել: Պատասխանի տեղ «Ozaman» լրագրին մենք հետեւեալ հարցը կառաջարկեց: Առեւն ի՛նչ զգացմունքից, եթէ ոչ անհաշու թիւ: Նախութեան և վայրենի ատելութեան զգացմունքից առաջացան այն թոյր թարգմանական տանջանքները, արդարադատութեան մեծումը, այն հարատւաբար թիւրքերը: Այն անթիւ և անհամար անթիւ թիւերը, որոնք յուսահատացրին թիւրքերին, որոնք յուսահատեցնեցին նրանց ձեռքը գնեց տուն:

ԹՈՒՐԿԻԱ

«Polit Correspond» լրագրին Կ. Պոլսից, սեպտեմբերի 10-ից գրում են հետեւեալը: Անգլիական նաւատորմի հրահանատարին սուած պատուէրները իրաւունք են տալիս նրան հարկաւոր դէպքում այրանցները առաջնորդներին հետ բանակցութիւններ քննել: Եթէ այս լուրը ճիշդ է, ուրեքն անգլիական կառավարութիւնը ապստամբներին պատերազմող կողմ է ձանաչում: Այստեղի